

Fretwell J. ur látogatása.

A közelebbi múlt pünkösdi ünnepe kolozsvári ekleziánkra általában vallásközönségünkre nézve kedves emlékekkel van összekötve. Fretwell J. ur a britt és külföldi unitárius társulat választmányának egyik kiváló tagja, több angol és amerikai hírlapok levelezője és munkatársa becses látogatásával szerencsésül bennünket. Nevezett hitrokonunk ünnepszombatján az estvéli vonattal érkezett körünkbe Bécsből, hol jelenleg, mint több londoni, amerikai és németországi nagy tekintélyű kereskedőházak főügynöke működik a világiállításon. Fogadtatására, mint már korábbi ismerői, isk. felügyelő-gondnok és egyetemi tanár Brassai Sámuel, Simén Domokos és Kovács János tanártársaink mentek ki az indóházhoz s ez utóbbihoz kísérték be, hol egyszerűen három napi itt mulatása alatt szállásolva is volt. Innen első napján jelen volt az isteni tiszteleten s midőn az úri szent vacsorában velünk együtt részt vett, úgy tetszett, mintha csekély számunk egyszerre megtiszszereződött volna; mert lélekben együtt éreztük magunkat angolhoni és amerikai hitrokonainkkal. Isteni tisztelet után azonnal megismerkedett Fretwell ur nevével már úgy is ismert derék püspökünkkel, ft. Kriza János urral, a tanárokkal s több a templomban jelen volt hitrokoninkkal; ezeknél, valamint más családoknál is látogatásokat tett, a minnek különös érdeket kölcsönzött az is, hogy Fretwell ur anyai nyelvén kívül a német- és francia nyelvet is szépen beszéli, sőt magyarul is ért, minélfogva a társalgás egyik vagy másik nyelven a nő részéről is meg volt könnyítve. Iskolánk, könyvtárunk megismerése mellett, meglátogatta városunk csaknem minden nevezetességét: az egyetemet, muzeumot, a hol különösen a földtani osztály lepte meg, piaci templomot, más templomokat, fellegvárt, gazdasági tanintézetet, setatért, minden látott és hallott dologról magának jegyzést csi-

nálván. Brassai Sámuel ur által be lön vezetve egyh. képv. tanácsunk gyülésébe is s minekutánna az ő indítványára több itt járt angolhoni hitrokonink, nevezetesen Tagart, Tayler, Steinthal és Dall urak példájára Fretwell ur is az egyh. képv. tanács tiszteletbeli tagjának választatott s számára az illető okmány latinnyelven kiadatni határoztatott, ft. püspökünk, mint az egyh. képv. tanács elnöke, a következő német nyelven mondott beszéddel üdvözölte kedves vendégünket:

Igen tisztelt hitrokon, Fretwell J. ur! Egyház-tanácsunk nagy örömeinek s szerencsájének tartja önt tagjai közé sorozhatni. Egy oly férfit siet igazgató tanácsában ülésel megtisztelni, a ki valásközönségünk iránt már is őszinte érdekeltségének szembetűnő tanujeleit adta, nemcsak azáltal, hogy dicső honában, Angliában virágzó unitárius hitrokonság gyűléseiben a testvéri szeretet melegével emlékezett meg rólunk is, a midőn általában az unitarizmus ügyeiben kiváló lelkeséggel járt el, hanem azáltal is, hogy a szabad Amerikában mindinkább serdülő és erősödő unitarius egyházakat bámulatos önfeláldozással utazta be, vallás-erkölcsi életök mélyebb megismerhetése s lerajzolása tekintetéből, a miről szerkeztett jeles tudósítását szerencsések voltunk mi is itt a távolban gyönyörűséggel s haszonnal olvashatni. — És most nem kimélve semmi fáradságot, áldozatot, személyesen is felkeresett minket, hogy színről színre láthasson, a helyszínén, ugyszólva szemlélhesse állapotinkat, s testvéri szeretete melegével s magas képzettsége fényével illethesse lelkünket. — Üdvözöljük önt mi, itt a keleten a protestantismusnak előőrsei, kik éppen ezen helyzetünknel fogva gyakran voltunk halálos veszélyeknek kitéve; azonban, hála a menynei atyának, a „kinek tetszett szent Fia kicsin nyájának is országot adni“ — s hála a magyar nemzet szabadság- és igazságszerető szellemének, „megfogyva bár, de törve nem,“ még mindig elég számosan vagyunk a magyar hazában arra, hogy ha nem is hatalmas apostolai, de legalább állhatatos hivei lehessünk a szabadabb elvű kereszténységnek.

Tisztelt Fretwell ur! a szabadság classicus hazájából jöven kö-zinkbe, ugy tekinthetjük önt, valamint általában angol atyánkfait tekinthetjük, mint ama britt földről a németek apostolaként megjelent Winfriedet, a ki az evangelium nagyszerű jótéteményét vivén magával oda, a Bonifacius nevet méltán nyerte. Önök meganynyi Bonifaciusok ránk nézve = jóltevőink, a szónak

legnemesebb értelmében — mint a n g o l o k , már így is példányszerű culturájok, s politikai és társadalmi intézményeik által a legüdvösebb hatást gyakorolják magyar nemzetünkre, — és philanthropiájok szives melegében mily sok száműzött hazánkfia részesült az újabb időben! örültek az örülökkel és sirtak a sirókkal — s részvétők nem állott soha csak szóból, de mindenekfelett tényleges, solid felsegélésből. És mint u n i t á r i u s o k hogy menynyire B o n i f a c i u s o k — jöltevők ránk nézve, azt hálásan érzi vallásközönségünk már csaknem félszázad óta: nemes rokonszenyők, testvéri szeretetők nemcsak arra gondolt, hogy az irodalom becses manáját nyerjük, sok tekintetben arabiai pusztában folyó vándorlásunkban, hanem a próbáltatások csaknem porig sújt idején anyagi segélylyel is láttak el — s fiainknak módot nyujtanak arra, hogy országukban és jeles collegiumokban a tudomány és magasb miveltség áldásában részesítvén, gazdagítsák a mi szellemi, erkölcsi életünket.

Kedves hitrokon! fejezze ki legmélyebb hálaérzésünket mind e jöttetekért a mi szerencsésebb viszonyok közt élő testvéreinknek. Ön tapasztalhatta rövid köztünk léte alatt is a haladási vágyat, az igazság és szabadságszeretet, igen egyszersmind a még mindig ránk nehezedeő sorssal való küzdelmet, a mely ellen csékély erővel s eszközökkel is ernyedetlenül küzdeni meg nem szününk. Az önök nemes és szives szinpathiája s jótékony szeretete éleszti erőnket, fenntartja reményünket, hogy hiába nem küzdünk. Különösen vegye ön ki nem fejezhető hálánkat a benső részvételért, a nagy áldozati készségért, mely ezen apostoli utjára indította, mintha az ur küldötte volna hozzánk, mint Pál apostolt Macedoniába — hogy hozná nekünk a buzdítás, bátorítás és vigasztalás szent lelkét — Éljen! —

Mire Fretwell ur hasonlóan német nyelven körülbelöl ezeket mondá:

Nagy köszönet részemről, hogy önök kedves testvérek, egyházi tanácsuk tagjává választani nem terheltettek, — felvettek tisztes gyülekezetébe azon vallástársulatnak, mely mint az Isten oszthatatlan egységét valló egyházaknak Nestora, 300 év óta küzd az ellenséges világviszonyok cilen, s bár ezernyi ostromot, megsemmisítésére irányzott megtámadást szenvedett, de mind ez óráig elég erélylyel és egyszersmind a körülményeket számbavevő eszélylyel birt létezését megóvni s a tisztább kereszténység fényével itt az

európai cultura s protestantismus keleti határszéleinél világoskodni. Az angol unitarismus sokkal fiatalabb keltű, ámbár ennek is sok sulyos csapáson, üldözésen, kiirtására intézett megtámadáson kellett átmennie, míg honában, a polgári s vallási szabadság teljesebb mértékét maga részére kiküzdött angol nemzet kebelében egyházzá alakulhatott. Önnönmagából, úgyszólván minden idegen befolyások közvetítése nélkül fejlődött ki. A bitt földön is voltak a reformatio hajnalától fogva el nem fogult, szabad szellemű férfiak, a kik a szentírások helyesebb értelmezése s a józan ész sugalma folytán eljutottak volt az egyisten eszméjének ismeretére, különösen az arminianismus, e tisztább és szabadabb irány az anglicán egyházban, sok világos főt állított elé Angliában is, a kik bár az egyház kebelében maradván s egyházi hivatalokat is viselve, rokonszenveztek a saját meggyőződésökkel nyilván is sikra szálló egységshívőkkel.

Még újabb, fiatalabb keletű az amerikai unitarismus, mely ez idő szerint bár a kisebb felekezetek közé sorozható, de mégis nevezetes tényező az Egyesült Államok politikai s társadalmi életében. lelkészek, tudósok, államférfiak s világi hivatalnokok nagy száma érvényesítvén befolyását a nemzeti élet minden viszonyaiban. Priestley, a nagy hirű angol természettudós s egyszersmind unitárius lelkész Angliában, a múlt század utolsó évtizedében, lakháza, könyvtára és laboratoriumának az ellene felizgatott néptömeg által történt leromboltatása után Amerika, Pennsilvania államába bujdosván ki, ott hintegetni kezdette az unitarismus eszméit, melyek csakhamar nagy viszbangra találtak, s több gyülekezetek alapultak rendes hitszónokokkal. Ettől különbözőleg vette kezdetét az unitarismus Uj-Angliában, hová az angol puritánok állítottak telepeket, a polgári s vallásos szabadság lelkétől vezéreltetvén oda; itt a vallásos controversiák tüzeben, melyek a rideg calvinismus és szabadabb eszmék között folytak, önként fejlett ki az unitarismus, s oly alapos és ékesen szóló férfiak mint Channing és nagy száma a hozzá hasonló őszinte és bátor szellemeknek s erős charactereknek megvetették alapját a szabadelvű kereszténységnek, melynek zászlóját ottan jelenleg az unitarismus hordozza.

A mi vallásunk tagjai, igaz, nem állanak millió lelkekből; de azért a kevés szám is az igazság erejével, a szabadság tüzlelkével millió lelkekre gyakorolhat befolyást s szellemi pusztaságokat varázsolhat át termékeny virányokká, önfeláldozó szellemi munkásság és erkölcsi erély vetései által. Ti kedves hitrokonim, barátaim!

soha sem lettetek hűtelenné az előhaladás eszméihez, bár környezett és ostromolt a setéség embereinek tábora, „megőrizték koronátokat, azt, a mi nálatok vagyon, hogy senki el ne vegye.“ — A mi engemet illet, a kit a legforróbb rokoni, baráti érzés bizonyítványaival rövid itt létem alatt elhalmoztok, a ti érdekekben minden lehető megtenni, valamint eddig is szívem vágya volt, úgy ezután is az leend, életem feladatává tévén sorsotok enyhítését, közintézeteiteknek tetteges segélylyel való támogatását. Erre nézve angol és amerikai hitsorsosaink buzgó és áldozatos érdekltségét éleszteni s felhívni legközelebbi lépéseim tárgya leend; s ha egyebet nem is tudnék eszközölni, legalább uttörő leszek, s hiszem, hogy utánam jöni fog majd, a ki nálamnál erősebb lesz, következőleg többet kiviend, mint én kivihetek. Kedvesen hatott reám az a szoros, ösztartó egyházas élet, a melyet magyar unitárius hitrokonimnál tapasztalok, a semmi nehézség, szükség és inség által meg nem tört, meg nem lankasztott ragaszkodás az igazság és szabadság elveihez; ugyanezen nemes aspiratiok, idealis és ethikai magasztos törekvések szerezték hazámfiak között, becsületet és tiszteletet általában a magyar nemzetnek; ily lelkes magatartás mellett a magyar nemzet, valamint az ennek kebelében levő unitáriusok mindig számot tarthatnak tovább is nemzetem és az amerikai rokon faj becsülésére és erőnkhoz képest való támogatásra—, a miben közvetítől lenni tehetségem szerint éltem fogytáig én is működésem egyik főfeladatául fogom tekinteni. — Éljenek az én magyarhoni testvéreim! — —

A mint e beszédtöröredékből látszik, Fretwell ur egyházi tanácsosi tiszttét nem méltóságnak, hanem kötelességnek tekinti s mi hiszszük, hogy egyházunknak jelentékeny szolgálatokat fog tenni. Helyzetünkről, viszonyainkról, főleg segélyforrásaink szükös voltáról értesülvén, nem egyszer fejezte ki bámulatát azon erély felett, a melyet egyházunk önfenntartása érdekében kifejtett, mi meg az ő tudvágját, viszonyaink iránti érdekltségét s valódi lelkesültségét bámultuk, anynyival inkább, mert nem is tartozik az ugynevezett egyházi rendhez, melynek hivatásszerűleg kell a vallásos dolgokkal foglalkoznia. De ez így megy a mivelt angol népnél, ott a kereskedő és katona, iparos és földész, hivatalnok és művész, mindenik éppen olyan missionariussa a maga vallásának, mint a pap, s bizony míg e szellem nem hódítja meg a mi népünket is, a míg kivétel nélkül minden polgára a hazának nem érdeklődik a vallás által, a

mig nem leszünk a biblia szerint szent papság, addig csak fővényre építünk, addig ép társadalmunk nem lesz. Vajha azért eme sorainkkal egyes gyülekezeteink, papságunk s minden hiveink és barátaink keblében megeleveníthetnők a pünkösti szent lelket! Vajha önbecsülésre s önmunkásságra gyújthatnók egész közönségünket; mert másoknak segélyére és rokonszenvére csak az számíthat joggal, a ki maga is ismeri és felfogja elhivatását; maga is mozog, tesz és áldoz. Fretwell ur kilátásba helyezte, hogy igyekezni fog nem sokára beküldeni Magyarországra egy papi embert Amerikából, a ki itt egyes ekkleziáink állását a hely színén tanulmányozza. Hozza Isten mielőbb: mi pedig folytassuk tovább a gondviselésben helyezett bizalommal missiónkat, mely nem egyéb, mint a lelkiismeret szabadságának biztos védelme alatt és segélyével azon munkálni, hogy a közmívelődés a vallási felvilágosodás által is terjedjen s az emberiség hovatovább közelebb jusson magas rendeltetéséhez, a Krisztus által hirdetett józan vallásossághoz, testvéri szeretethez, megtisztult erkölcsiséghez, szóval a tökéletességhez.

Hogy az igaz magyar természet a vendégszeretetet nemes erényének gyakorlásában nem tagadta meg magát, ezt nem is kellene mondanunk. Házaszszonyaink versenyeztek egymással a szivesség kitüntetésében. Ünnepe első napján t. Ürmösi Sámuelné, második napján Jakab Elekné, harmadik napján Nagy Lajosné uraszszonyok dusteritékü asztaluknak volt vendége Fretwell ur, csaknem mindenütt az özszes tanári karral és a ház barátaival, melyről hogy a specialis borok se hiányozzanak, arra a szives házi gazdák különös gondot fordítottak s így a pohárköszöntések is maguktól jöttek. Ft. Kriza Jánosné uraszsz. a családot egy kedves rokonuknak éppen akkor történt halálával ért gyász miatt, asztalt nem adhatott; de gondoskodott arról, hogy kedves vendégünk egész angol conforttal reggelizhessék szállásán, mely szivességet azonban Ben c zédi Gergelyné uraszszony is meg akarván osztani, egyszer a maga házánál reggeliztette meg Fretwell urat.

A jó szerencse Fretwell urnak egy régi jó barátját, a m. kel. vasut egyik főmérnökét, Ruge urat is közinkbe hozván, három nap ő is valóságos hitsorsosunk lett; velünk járt, kelt, velünk érzett és gondolkozott, s csak azt sajnálta, hogy azon idő alatt, mig Kolozsvárt volt állomásban, nem tudott velünk megismerkedni. És ezt mi is őszintén sajnáljuk; mert Ruge urban a hivatásából folyó szakismerettel anynyi nemes érzés, oly szabad és önálló

gondolkozásmód van párosulva, hogy az ember társaságában mindig jól érzi magát. Ő méltó fia a nagy nevű atyának, Ruge Arnoldnak, ki születésére nézve Rügen-szigetről való s tán nevét is innen vette s már 1820-ban, mint egyetemi tanuló s a Burschenschaft, emellett egy ifjusági, Németország egyesítésén működő titkos társulat elnöke, a kormány által előbb halálra, később élet-fogytig tartó fogságra ítéltetett, azonban két évi fogság után kegyelmet kapott. Itt a fogságban szerezte meg magának Ruge ur azon klasszikai és philosophiai ismereteket, a melyekkel aztán fogságából kikerülve, Halléban, mint bölcsészettudor tanítói állomást nyert s mint ilyen Feuerbachhal, Straussal és Németország más jeleseivel a „Hallische Jahrbücher“ czimű elhírhezt s a kormány által is betiltott folyóirat szerkesztésében tevékeny részt vett. 1848-ban szintén jelét adta szabadság szeretetének, részt vett azon korszak mozgalmaiban, a minek következtében javai confiscáltattak is s ő kénytelen volt a szabad Albionba menekülni, a hol Kossuthal s más magyar menekültekkel is megismerkedett. Miután Angolhon a menekültek iránt, kik Európa minden országainak úgy szólván értelmi képviselői voltak, anynyi rokonszenvet és vendégszeretetet tanusított, hogy sokan többé attól megválni se tudtak, Ruge Arnold ur is egész családjával oda telepedett s most is ott lakik Brightonban, nem egy bölcselmi, vallási és politikai művel gazdagítván az irodalmat. Ő fordította le német nyelvre Buckle-nek Angolhon civilisatiója történeténeke czimű nagy hírv munkáját is.

Ezen kitérés után, mely úgy hiszszük, nem lesz érdek nélküli t. olvasóinkra nézve, ismét felvehetjük az elejtett fonalat, megjegyezvén itt azt is, hogy Ruge ur, ki most Egerbegyen van állomásban, templomunkat, iskolánkat s a mellette levő pár épületet, püspöki és papi szállást a Fretwell ur iránti szivességéből az ő számára lerajzolta, ki azt egy utazásáról irandó brochure mellett kiadni szándékszik. Ez utóbbi czélből Fretwell ur, fényképész, Veress urnál is, hol magát számunkra lefényképeztette, több fényképet választott ki, s midőn árát tudakoztuk, Veress ur azokat szivességéből felajánlotta. Jakab Elek t. barátunk pedig egy albumot vásárolván hozzájuk, mint emléket adta át Fretwell urnak.

Ünnep harmadnapján estére, mely egyszersmind a búcsu estvély is volt, Fretwell urat Brassai Sámuel ur még megérkezésekor meghívta volt s így sokaknak meghiusult abbeli reményök, hogy akkor ők vendékelhetik meg, a mire pedig e sorok írója családján

kivül még legalább 8—10 család számított; de a sors Brassai bácsit is üldözőbe vette; mert a közvélemény azt kívánta, hogy a búcsu-estély valamelyik vendéglőben tartassék meg, hogy abban többen részt vehessenek. A parlamentirozás megkezdődött; de capitulációról szó se lehetett egyik oldalról se, végre aztán a kiegyezés megtörtént úgy, hogy a vendég 9 óráig a Brassai bácsié, azontul mindnyájunké lesz.

És úgy lett. A búcsu-estély helyéül kijelölt vendéglőbe szép számu nő és férfi társaság gyült össze s alighogy oda Fretwell ur is megérkezett, megeredtek a pohárköszöntések; részünkről a vendég iránti tekintetből mind angolul, vendégünk részint angolul, részint németül toasztirozott, sőt egyik toasztját magyarul végezte be, mondván: „Örökre felejthetetlen lesz előttem az a 3 nap, a melyet önök körében töltöttem. S bár testileg jelenleg eltávozom önöktől, lelkemmel önök közt leszek örökké, s kérem tartsanak meg önök is engem jó emlékekben,“ a mire harsány éljenbe tört ki az egész vendégsereg. Egyébaránt ebben máskor sem volt hiány; pedig nem egymást éljeneztek, hisz egyes személyekről alig emlékeztünk meg; az eszmék voltak azok, a melyek lelkesítettek, nem a mi jelentéktelen tetteink. Ezek mint apró poronszemek enyésztek el a nagy és nemes eszmék mellett, melyeknek kivivására nem egyesek, hanem nemzedékek erejére és idejére van szükség. A többek közt Fretwell ur az unitarius vallás viszontagságteljes háromszázados történetére, egyszersmind püspökünk családját ért szomorú változásra s ezekkel kapcsolatban az ő három napi itt mulatása alatt keblében támadt váltakozó érzésekre hivatkozva, mondá:

The tide of time flows darkling,
The tide of time flows sparkling
And joy and grief will blended be
Till time becomes eternity.

— Thomas
Grey: Fables
Könyvtár

E verset költő püspökünk azonnal lefordítván, im itt közöljük magyarul is:

Az idők árja most sötéten hullámszik,
Az idők árja majd derüs fényben játszik,
Öröm és fájdalom kíséri mind egymást,
Valamig az idő öröklétbe megy át.

A búcsuestélynek, melyen népzeneészeink több magyar népdalt bemutatnak s vendégünk iránti tiszteletből az angol himnuszt is eljátszodták, éjféle 12 órakor a Rákóczi induló vetett végett, midőn

forró kézszorítással váltunk el Fretwell urtól, ki haza sietett, hogy az indulásig hátralevő pár órát azon könyvek és emlékek összepakolására használja, a melyekkel őt a szó szoros értelmében megterheltük; mert miután magyaryelven is olvas, mindnyájan siettünk őt kisebb-nagyobb műveinkkel megajándékozni. Különösen Jakab Elek t. barátunk, mondhatni, egy kis könyvtárral lepté meg, melyet midőn átvett, angol humorral jegyzé meg, hogy igyekezni fog nem csak a könyveket, hanem azoknak szellemét is a magáénak mondhatni s Amerikában is elterjeszteni.“

Más nap, jun. 4-én Fretwell ur a reggeli vonattal visszautazott Bécsbe. A fiatalabb nemzedék, mely a búcsuestélyen résztvett, reggel 4 órakor az indóháznál várta, hova Fretwell urat Jakab Elek, Simén Domokos és Kovács János barátaink kísérték ki. A gőzmozdony sivitásával még egyszer felhangzott az éljen. A vonat elrobogott. Fretwell ur eddig a német protestáns-egylet Lipcsében tartandó gyűlésére készül, mint az angol és amerikai unitárius társulatok megbizottja; mi pedig azzal az óhajjal zárjuk be sorainkat: adjon Isten sok ily emlékezetes pünkösztöt unitárius egyházközönségünknek.

F e r e n c z J ó z s e f .